

УДК 347.232.1

**КОНЦЕПЦІЯ БІОЦЕНТРИЗМУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ТВАРИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ**

Устименко О. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація Метою статті є теоретичне дослідження співвідношення категорій «тварина» і «річ» в цивільному праві на базі концепцій біоцентризму і антропоцентризму, а також формулювання на його підставі особливостей правового режиму тварин в законодавстві України. За результатами проведеного дослідження автор приходиться до висновку про те, що тварина є унікальним об'єктом цивільних прав з подвійною природою, яка має два ключові аспекти: матеріальний і юридичний. Областю застосування отриманих результатів є нормотворчий процес, навчальний процес, судова практика, в тому числі тлумачення судами положень нормативно-правових актів при вирішенні спорів, що виникають у відношенні тварин як об'єктів цивільних прав.

Ключові слова: тварина, правовий статус, об'єкт, річ, цивільне право, ознаки, концепція, співвідношення.

Аннотация Целью статьи является теоретическое исследование соотношения категорий «животное» и «вещь» в гражданском праве на базе концепций биоцентризма и антропоцентризма, а также формулирование на его основании особенностей правового режима животных в законодательстве Украины. По результатам проведенного исследования автор приходит к выводу о том, что животное является уникальным объектом гражданских прав с двойной природой, которая имеет два ключевых аспекта: материальный и юридический. Областью применения полученных результатов являются нормотворческий процесс, учебный процесс, судебная практика, в том числе толкование судами положений нормативно-правовых актов при разрешении споров, возникающих в отношении животных как объектов гражданских прав.

Ключевые слова: животное, правовой статус, объект, вещь, гражданское право, признаки, концепция, соотношение.

Annotation The goal of the article is a study the relation of categories «animal» and «thing» in the civil law and the formulation of the distinctions of the legal regime of animals in the legislation of Ukraine. The author concludes that the animal is a unique object of civil rights with a double nature, which has two key aspects: material and legal. The fields of application of the results are rule-making process, the learning process, case law etc.

Key words: animal, the legal status, object, thing, civil law, evidence, conception, parity.

Істотне розширення правомочностей суб'єктів права в приватно-правовій сфері зумовило нагальну потребу більш чіткого врегулювання суспільних відносин, об'єктом яких виступають тварини. Ухвалення в 2006 році Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» дає підстави вести мову про виникнення в українському правовому полі принципово нового етапу в розвитку законодавства, яке врегулює відносини, що виникають щодо тварин як об'єктів цивільних прав. Втім, не завжди чітко сконструйовані формулювання і наявність деяких прогалин в доктринальній площині не дозволяють досягти визначеності в розумінні ряду теоретичних і практичних питань, в тому числі приводить до різного тлумачення судами положень нормативно-правових актів при вирішенні спорів, які виникають щодо тварин як об'єктів цивільних прав.

Незважаючи на законодавче закріплення правового статусу тварин, наукові дослідження правового режиму такого об'єкту в даний час досить нечисленні. Так, окремі аспекти, пов'язані із зазначеною проблематикою, висвітлювалися в працях українських і зарубіжних вчених, таких як З. В. Ромовська, О. А. Красавчиков, Я. А. Канторович, І. В. Спасибо-Фатєєва,

Є. О. Харитонов, Д. Є. Яковлев, В. В. Шеховцов, Є. Ф. Євсєєв, Г. Л. Крушельницька, Д. М. Луц, Т. Н. Мала та ін. Переважним чином інтерес вчених (здебільшого в сфері екологічного права) викликають проблеми правового регулювання виключно об'єктів тваринного світу, а не тварин як об'єктів цивільних прав.

Метою статті є теоретичне дослідження співвідношення категорій «тварина» і «річ» в цивільному праві на базі концепції біоцентризму, а також формулювання за його результатами основних особливостей правового режиму тварин в законодавстві України.

Відповідно до положень статті 177 Цивільного кодексу України (далі по тексту – ЦК України), до об'єктів цивільних прав належать речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. У свою чергу, правовому регулюванню статусу тварин як об'єктів цивільних прав присвячена стаття 180 ЦК України, в якій зазначається, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі [1].

За таких обставин, виникає закономірне питання, чи є тотожними правова категорія «тварина» і правова категорія «річ»?

У цивілістичній літературі не існує єдиної концепції щодо співвідношення категорій «тварина» і «річ». Аналізуючи наукові позиції українських і зарубіжних вчених, слід зазначити, що відповідно до наведених обґрунтувань, умовно можна розділити на дві групи: біоцентристську концепцію, прихильники якої вважають, що тварина з юридичної точки зору не є річчю, і антропоцентристську концепцію, прихильники якої прирівнюють тварину до речі.

Так, прихильники біоцентристської концепції дотримуються думки про те, що тварина як об'єкт цивільних прав внаслідок її унікальності не може бути визнана річчю. Наприклад, З. В. Ромовська, характеризуючи об'єкти права власності, зазначає, що оскільки право власності є правом речовим, його об'єктами виступають тільки речі і тварини, тобто предмети матеріального світу, з приводу яких можуть виникати цивільні права та обов'язки [2, с. 72]. Дослідниця протиставляє тварин речам, характеризуючи їх такою загальною ознакою як приналежність до предметів матеріального світу. Змістовно ідентичною наведеній вище є наукова позиція С. О. Сліпченка, який зауважує, що речі і тварини об'єднуються поняттям «матеріальні блага» [3, с. 67], тобто тварина не є різновидом речей, а виступає окремим об'єктом цивільних прав.

Радянський цивіліст О. А. Красавчиков зазначав, що найбільш поширеним є уявлення про те, що річчю є неживий предмет і ніхто, як правило, не називає тварин (коня, собаку, корову і т. д.) речами [4, с. 179]. Аналогічної думки в сучасній цивілістиці дотримується І. В. Спасибо-Фатєєва, яка вказує, що досить поширеною є спроба віднести тварин до «живих речей», і звертає увагу на ставлення законодавця до тварин як до живих істот, відмінних від речей [5, с. 48–49]. Більш того, як зазначає Н. І. Зубченко, на підставі проведеного в 1994 році в Швейцарії референдуму було «змінено статус тварин з «речі» на «істоти, що відчують» [6, с. 140]», тобто з доктринальної площини цей аспект було виведено на законодавчий рівень.

У антагонізм до наведеного вище представники так званої антропоцентристської концепції наполягають на тому, що категорії «тварина» і «річ» є тотожними.

Не поглиблюючись у аналіз аргументів, що висуваються прибічниками антропоцентристської концепції, слід зауважити, що положення українського законодавства дозволяють прийти до наступних висновків. Стаття 180 ЦК України вказує, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. В такому випадку, логічним видається теза про те, що тварина не може бути прирівняна до речі навіть при синтаксичному аналізі наведеного положення.

По перше, якщо припустити, що тварина є річчю, матиме місце тавтологія: це річ, на яку поширюється правовий режим речі. По-друге, в статті 177 ЦК України наведено перелік об'єктів цивільних прав і зазначено, що «...об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші і цінні папери». Вочевидь, в разі

віднесення тварин до речей, вони були би включені в означений перелік разом з грошима та цінними паперами. По-третє, наявність формулювання «...поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом». Тобто, законодавцем допускаються випадки, коли на тварину не поширюється правовий режим речі. Виникає цілком слушне запитання, чим же тоді буде виступати тварина? Навряд чи в даному випадку мався на увазі якийсь «плаваючий» режим, коли тварина в одних випадках прирівнюється до речі, а в інших – ні, що вбачається зовсім алогічним. Нарешті, в разі ототожнення тварини з річчю, законодавцем було б надано класифікацію речей в числі інших, наведених в ЦК України, за критерієм одухотвореності – на одухотворені і неодухотворені речі.

Окрім цього, незважаючи на сукупність ознак, притаманних речі і одночасно характерних для тварини, остання все ж не є річчю в юридичному сенсі цього слова, оскільки має ознаки, яким річ не може відповідати. Одухотвореність (наявність духу або життя [7, с. 1067]) тварини є головною ознакою, яка визначила особливий характер правового регулювання її як об'єкта цивільних прав і зробила неможливим проставлення знаку рівності між дефініціями «тварина» і «річ». Дійсно, ознака одухотвореності є унікальною, оскільки жоден з інших об'єктів, залучених до цивільного обороту, такою особливістю не наділений ані внаслідок факту існування, ані не здатен придбати її шляхом проведення будь-яких маніпуляцій чи трансформацій.

Людство з давніх часів визнавало за тваринами наявність одухотвореності. Як зазначає радянська дослідниця З.П. Соколова, сліди шанування тварин в тому або іншому вигляді пронизують релігії всіх часів і народів. Універсальною була найдавніша форма шанування тварин – тотемізм, який є однією з причин широко поширеного існування культу тварин. Походження тотемізму пов'язано, як зазначає дослідниця, з тим, що на ранніх етапах розвитку людина ще не виділяв себе з природи, зі світу тварин, для неї тварини, птахи, рослини були такими ж істотами, як і вона сама. [8, с. 67]. Відомо вчений І. Ф. Заячківський присвятив окрему працю дослідженню пам'ятників тваринам, в якій проаналізував факти встановлення при різних епохах і в різних країнах пам'ятників тваринам як свідчення особливої близькості останніх до людини в знак поваги, подяки або внаслідок їх «обожествлення» в різних релігіях і культурах [9].

Втім, при характеристиці ознаки одухотвореності, властивої тварині, виникає наступне питання: якщо тварина перестає бути живою істотою, тобто вмирає, чи продовжує вона охоплюватися категорією «тварина-об'єкт цивільних прав»? Адже в цьому випадку тварина втрачає ту саму одухотвореність, ознаку, притаманну виключно їй як такому об'єкту. Вочевидь, в разі смерті тварина залишається такою з біологічної точки зору, але перестає класифікуватися з позицій цивільного права як «тварина-об'єкт цивільних прав» і переходить в категорію «річ-об'єкт цивільних прав», тобто спостерігаються метаморфози правової природи тварини з одухотвореного об'єкта в річ [10, с. 14].

Таким чином, тварина є унікальним об'єктом цивільних прав з подвійною природою, яка має два ключові аспекти: матеріальний і юридичний. Матеріальний аспект означає, що тварина є живим природним об'єктом матеріального світу, наділеним унікальними біологічними ознаками. Юридичний аспект пояснюється з позицій права тим, що тварина є особливим об'єктом, на який поширюється правовий режим речі (сукупність засобів, що регулюють спеціальні правила придбання, здійснення і припинення прав на тварину).

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності : Підручник. – К. : Алетта ; ЦУЛ, 2011. – 246 с.
3. Сліпченко С. О. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України / С. О. Сліпченко // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 66–68.
4. Советское гражданское право: учебник. В 2-х томах. Т. 1 / Илларионова Т.И., Кириллова М.Я., Красавчиков О.А. и др.: Под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1985. – 544 с.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2010. – 768 с.
6. Зубченко Н. И. К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве / Н. И. Зубченко // Актуальные проблемы политики. – 2014. – Вып. 52. – С. 135–145.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание: В 4 т. Т. 2. И–О / В. И. Даль. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 1278 с.
8. Соколова З. П. Культ животных в религиях. – М. : Наука, 1972. – с. 215.
9. Заячковский И. Ф. Памятники животным. – К.: Рад. школа, 1983. – 160 с., ил.
10. Устименко О. А. Тварина як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03– цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. А. Устименко; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2014. – 20 с.

УДК 347.77/.78:347.440

УМОВИ ТА ОЗНАКИ ДОГОВОРУ МІЖ СПІВАВТОРАМИ В УКРАЇНІ

Чуйкова В. Ю.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Анотація У статті висвітлено основні ознаки та умови договорів між співавторами в Україні.

Ключові слова: співавторство, договір між співавторами, умови, ознаки.

Аннотация В статье раскрыты основные признаки и условия договоров между соавторами в Украине.

Ключевые слова: соавторство, договор между соавторами, условия, признаки.

Annotation The article deals with the main features and terms of the contracts between the co-authors in the Ukraine.

Key words: co-authorship, agreement between the co-authors, terms, conditions.

Творчість, незважаючи на уявну простоту свого розуміння, – складне юридичне поняття, яке неоднозначно трактується в юридичній літературі. Той факт, що творча діяльність може здійснюватись не тільки одноособово, але й спільними зусиллями декількох осіб, змушує звернути увагу на важливість та складність проблеми правового регулювання спільної творчої діяльності – співавторства. Стаття 436 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) [1] визначає можливість укладення між співавторами договору, який визначає відносини між ними. Проте, на сьогодні не існує чітко визначених умов таких договорів. Це питання є дуже важливим, адже у практичній діяльності авторів часто виникають випадки створення спільних літературних, художніх

та інших творів у співавторстві з іншими особами (співавторами). В таких випадках виникає необхідність правового регулювання договірних відносин між співавторами щодо створеного твору. В сучасних умовах розвитку співавторства стан наукової розробленості такого питання обумовлений недостатністю наукових праць, що також свідчить про актуальність вказаного дослідження.

Пункт 1 ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає, що співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір [3]. Для кращого розуміння поняття і природи «співавторства» треба звернутися до визначення цього поняття в інших країнах світу. Аналогічно законодавству України, за законодавством Російської Федерації, співавторство визначається як спільна творча участь двох або декількох осіб у створенні